
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

Studia z Nauk Społecznych 1985 z.8

JAN IGNATIUK

WSP w Bydgoszczy

POSTAWY OBRONNE W ŚWIELE TEORII CZYNNOSCI I OSOBOWOŚCI.
ANALIZA TEORETYCZNA

Wstęp

Postawy obronne lub patriotyczno-obronne należą do rodzaju postaw szczególnie wyraźnie deklarowanych. Wydaje się, że umiowanie Ojczyzny tłumaczy tu wszystko. Jest to jednak pogląd błędny. Postawy patriotyczno-obronne lub ich rodzaj podrzędny - postawy obronne - uwikłane są w szeroki kontekst znaczeń i wartości. Kontekst ten wyraża pewne fakty z historii, które urosły do rangi symboli narodowych. Przy pełnym poszanowaniu do chwalebnej tradycji chciałoby się powiedzieć, że nie wystarcza ona do internalizacji (uwewnętrznienia) omawianych postaw. Tymczasem życie codzienne doby współczesnej ujawnia, że w ślad za deklaracyjnym potwierdzeniem tych wartości nie idzie w parze ich internalizacja, uniezależnienie od systemu kar i nagród. Wydaje się, że jedną z przyczyn jest tu zawężone pole poznawcze, które nie pozwala inaczej interpretować tych, jak tylko w kategoriach stereotypów. Obrona kraju przed zagrożeniem wewnętrznym, przed skutkami braku dyscypliny, nieposzanowania dla wartości pracy jest w równym stopniu wyrazem patriotyzmu, co ochrona kraju przed zewnętrznym agresorem. Można głośno manifestować patriotyzm, wyrażając ewentualnym najeźdźcom i jednocześnie samym zachowaniem, swoimi postawami "rozkładać" Ojczyznę od wewnątrz. Wydaje się, że takie postawy, zwłaszcza w niektórych okresach istnienia PRL nie były nam obce, a nawet się rozwijały.

Istnieje więc pilna potrzeba badań w zakresie postaw obronnych, ich uwarunkowań oraz metod kształtowania. Obronność kraju jest obowiązkiem każdego obywatela. W związku z tym można mówić o nor-

matywnych aspektach obronności. Tym samym "obronność" pojawia się jako wartość, czyli struktura kierunkowa określająca odpowiednie czynności i działania, w tym także postawy obronne. Potrzeba kształtowania postaw obronnych nie budzi oczywiście żadnych wątpliwości. Jest jednym z elementów wychowania patriotycznego¹. Niemniej jest faktem, że prac ściśle naukowych, poświęconych temu zagadnieniu jest niewiele².

Przedmiotem opracowania jest analiza teoretyczna problematyki postaw obronnych. Celem, który postawiłem sobie w tym opracowaniu jest zintegrowanie różnych stanowisk teoretycznych, zwłaszcza teorii czynności T.Tomaszewskiego oraz teorii osobowości J.Reykowskiego, w taki sposób, by można było ukazać regulacyjne funkcje postaw wobec obronności kraju. Realizacja tego zamiaru wymagała wejścia w problematykę teorii osobowości i w analizę problematyki postaw. Układem odniesienia są tu teoria czynności T.Tomaszewskiego i teoria osobowości J.Reykowskiego. Rozważania zdążają do określenia postawy w kategoriach programu czynności i działań, a ściślej - pewnych heurystyk poznawczo-emocjonalnych.

Przeprowadzona analiza teoretyczna stanowi podstawę do analizy postaw obronnych, ich uwarunkowań i znaczenia regulacyjnego.

1. Miejsce postawy w strukturze

Wnikliwa analiza prac naukowych poświęconych postawom przekonuje, że szczególnie jeden problem jest nierozwiązany lub jego rozwiązania są enigmatyczne. Problem ten można określić następująco: miejsce postaw w strukturze osobowości. W problemie tym chodzi nie tylko o jakąś opisową "topografię", ale przede wszystkim o określenie funkcji postaw w ramach funkcji osobowości. Nie podejmuję się rozwiązania tego problemu, nad którym wielu psychologów w dalszym ciągu pracuje. Zamierzam jednak ukazać, w postaci możliwie zintegrowanej, kierunki dotychczasowych rozwiązań. Założeniem podstawowym jest próba znalezienia rozwiązań, które nawiązywać będą do struktury teorii czynności T.Tomaszewskiego i teorii osobowości J.Reykowskiego. Inaczej mówiąc, zdążać będą do takich interpretacji

pojęcia postawy, która nawiązywać będzie do obu wymienionych powyżej teorii. Wstępnie chciałbym sformułować parę uwag. Pojęcie postawy jest wieloznaczne, a wieloznaczność ta objawia się zwłaszcza w małej mocy dyskryminacyjnej różnych propozycji definicyjnych. Oznacza to, że zacierają się różnice między znaczeniem tego pojęcia, a znaczeniem innych, takich jak: "wartości", "nastawienia" i "ustosunkowania". Chociaż pojęcie postawy jest wieloznaczne, to z treści wielu publikacji można dojść do przekonania, iż postawom przypisuje się:

- a/ zbyt dużą moc motywacyjną,
- b/ zbyt dużą autonomię.

Powstaje nie tylko impresja, ale i wniosek, że pewni autorzy gotowi są traktować postawę, czy system postaw jako mini-osobowość. Wprawdzie tego się wprost nie stwierdza, lecz potwierdzają to poglądy, które głoszą, że postawy w sposób niemal bezdyskusyjny określają zachowanie człowieka/ jest nazbyt wiele takich opracowań, by je tu przytaczać/. Wątpliwości wobec tego typu twierdzeń zmuszają do zastanowienia się nad tym, jakie jest faktyczne miejsce postaw w strukturze osobowości. Analizę rozpocznę od podstawowych problemów związanych z pojęciem postawy.

2. Pojęcie postawy - próba analizy dyskryminacyjnej z definicjami innych konstruktów osobowościowych

Nie zamierzam w tym punkcie przedstawić możliwie bogatego serwisu definicji postaw. Zawarty jest on we wszystkich pracach poświęconych postawom. Natomiast ukazując podstawowe kierunki definicyjne, postaram się ukazać moc dyskryminacyjną znaczenia pojęcia postawy, zwłaszcza w relacji do pojęć takich jak "nastawienie", czy "wartość". O tym pisze się rzadziej i w związku z tym, tematykę tę warto podjąć. Następnie należy zaznaczyć, że - niezależnie od różnic w definicjach - w psychologii istnieją dwa kierunki definiowania postaw:

- a/ związany z psychologią społeczną,
- b/ związany z psychologią osobowości.

Pomijam omówienie różnic między tymi dwoma ujęciami. Trzeba zauważyć jednak, że nie należy oczekiwać szybko integracji stanowisk, mimo że pojawiają się syntezy z zakresu psychologii społecznej i psychologii osobowości³. Jak trudno o taką integrację, przekonuje lista typowych

znaczeń pojęcia postawy, przytoczona przez E.Nelsona w 1939 r.⁴, a dodać trzeba, że do tej pory znacznie się ona powiększyła.

Trzeba zauważyć, że gdybyśmy podjęli się próby rozmieszczenia tak rozumianych postaw w strukturze osobowości, to efektem tej wieloznaczności byłoby wypełnienie przez postawy całej struktury - co byłoby bezsensowne.

Problem dyskryminacyjnej mocy definicji postaw postawił w naszej literaturze po raz pierwszy i w bardzo krytycznym świetle⁵ W.Łukaszewski. Podjął się tego zadania właśnie z myślą o znalezieniu odpowiedzi na pytanie o miejsce postaw w strukturze osobowości. Referując różne poglądy stwierdza, iż "... traktują one postawy jako samodzielne regulatory aktywności ludzkiej, determinujące niemal całokształt zachowania się jednostki. Przy innej okazji wspomniano już, że koncepcja taka trudna jest do utrzymania"⁶. O jakie poglądy chodzi: W.Łukaszewski wymienia w zasadzie dwie orientacje. Pierwszą reprezentują tacy psychologowie, jak: Heider, Insko, Schopler i Zaborowski - "postawa zawiera ocenę jakiegoś zjawiska - pozytywną, ambiwalentną, negatywną, przy czym - co starannie się podkreśla - nie jest to ocena natury intelektualnej, ale emocjonalnej"⁷. Dodaje się jednocześnie, że oceny dane są raczej nie w opinii, przekonaniu, co głównie w działaniu podmiotu względem określonego obiektu. Mimo więc tradycyjnego wyróżnienia w strukturze postawy trzech komponent /poznawczego, emocjonalnego-zwanego niekiedy ocenającym i behawioralnego/ - autorzy przedstawionego ujęcia traktują postawy głównie w kontekście behawioralnym. Można więc zgodnie z tymi poglądami przyjąć następujący schemat: postawa = ocenianie = manifestowanie postawy. Różnice między poszczególnymi autorami tego kierunku dotyczą tego, czy postawy "są formą świadomego, czy nieświadomego ustosunkowania się"⁸.

Natomiast kierunek drugi reprezentują m.in. Newcomb, Converse i Turner. Według tych uczonych postawa to:

- a/ gotowość do czegoś /z reguły nieświadoma/,
- b/ jednocześnie czynnik motywujący do wykonania określonego rodzaju czynności.

Zdaniem wielu badaczy wątpliwości budzi użycie w definiensie wyrażenia "gotowość". Autorzy cytowanej koncepcji rozumienia postawy uważają, iż

jest to gotowość zarówno energetyczna, jak i kierunkowa. W.Łukaszewski⁹ dostrzega raczej jej aspekt kierunkowy. Wywodzi on w dalszym ciągu¹⁰, że "oczyszczenie" definicji postawy określającej ją jako "gotowość" oznacza tylko tyle, że "... człowiek pewne zachowanie się powtarza częściej niż inne. Na tej podstawie nie można jednak orzekać, że istnieje u niego gotowość do powtarzania tych zachowań". Ostatecznie autor skłonny jest do przyjęcia tezy, że postawy to pewne formy ustosunkowania będące zewnętrznymi zachowaniami warunkowanymi przez wiedzę o relacjach między człowiekiem i otoczeniem. W.Łukaszewski w konsekwencji stwierdza, że "...taką koncepcję postaw należałoby odnosić do systemów wiedzy ludzkiej w układzie "podmiot - otoczenie". W koncepcji W.Łukaszewskiego podkreśla się więc:

- a/ zachowaniowy /głównie/ aspekt postaw,
- b/ uwarunkowanie postaw systemem wiedzy ludzkiej w układzie: "podmiot - otoczenie".

Wynika z tego, że:

- a/ postawy są pewnymi c z y n n o ś c i a m i /Tomaszewski/
- b/ są czynnościami określonymi głównie przez Sieć Poznawczą i jej podstruktury /Reykowski/.

Problemy te należy rozpatrzyć dokładniej, ale najpierw zauważymy, że W.Łukaszewski "zgubił" uwarunkowania energetyczne /Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne/, które podkreślone zostają w komponencie emocjonalnym /oceniającym/ postawy. Do tej sprawy jeszcze wrócę, a obecnie rozpatrzymy dokładniej te uwarunkowania postaw, które wiążą się z Siecią Poznawczą.

3. Postawa a pojęcie

Uwarunkowania postaw przez Sieć Poznawczą oznacza ich związek z Siecią Operacyjną. Sieć operacyjna, to tzw. discriminanda, sądy obiektywnie sprawdzalne i algorytmy ich uzyskiwania¹¹, ale także wynikające z nich wnioski do d z i a ł a l n o ś c i p r a k t y c z n e j. Sieć Operacyjna zawiera reprezentację p o j ę c i - o w ą układu: otoczenie - podmiot. Czym jest pojęcie? J.Kozielski¹² podaje następującą definicję pojęcia: "Pojęcie jest myślą, w której odzwierciedlane są cechy wspólne dla klasy przedmiotów lub zdarzeń".

Skoro postawa jest uwarunkowana przez Sieć Operacyjną, co potwierdzone zostało w tezie o komponencie poznawczym postawy i tu należy postawić pytanie o moc dyskryminacyjną definicji postawy i pojęcia. W tej sprawie znaczący jest artykuł M.Lewickiej¹³. Cytując opinie Harreya, Hunta i Schrodera zauważa, że nie ma pojęć czysto "logicznych", co wykazał C.E.Osgood w badaniach metodą dyferencjału semantycznego. Każde pojęcie ma kontekst emocjonalny i z uwagi na niego może być rozpatrywane jako postawa. Z kolei postawa - z uwagi na komponent poznawczy - może być rozpatrywana jako pojęcie¹⁴. W związku z tym można wnioskować, że:

- a/ postawa zawiera komponent energetyczny [wbrew poglądom W.Łukaszeńskiego/,
- b/ postawa jest uzależniona wprost od Sieci Operacyjnej,
- c/ współcześnie zaciera się moc dyskryminacyjna definicji "postawy" i "pojęcia".

4. Postawa a wartość

Myśl, że postawy uwarunkowane są przez wartości, nie jest nowa. Przedstawili ją wyraźnie T.M.Newcomb, R.H.Turner i P.E.Converse¹⁵.

Najogólniej mówiąc - wartości to uogólnione postawy. Jest to słaby warunek podrzędności postaw wobec wartości, przecież tym samym wartości nie przestają być postawami. W tym ujęciu definicyjnym znów moc dyskryminacyjna nie jest duża. Niemniej, coraz powszechniej przyjmuje się przekonanie o zasadniczych różnicach między wartościami a postawami.

Najbardziej udaną i jasną próbę wykazania różnic między postawami a wartościami przedstawiła M.Miształ¹⁶. Opracowała ona zestaw różnic na podstawie gruntownej analizy przedmiotu zawartej w starszych i najnowszych opracowaniach. Wnioskując uznać możemy, że Sieć Wartości determinuje postawy. Dodatkowo - ponieważ Sieć Wartości kształtuje się początkowo w oparciu o Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne - uznać należy, że tym razem uzyskano dane, z których wynika ładunek energetyczny postaw. Jak pamiętamy, W.Łukaszeński uznając pochodzenie postaw od wiedzy dopatrywał się raczej wyłączenie ich charakteru kierunkowego [informacyjnego/.

5. Postawa a "Ja"

Z potwierdzenia tezy, że Sieć Poznawcza jest wyznacznikiem postaw, wynika również związek postaw ze strukturą Ja. Pełną koncepcję w tej sprawie przedstawił M. Rokeach - znany amerykański psycholog społeczny. Jest to teoria systemu: "ja - wartości - postawy - przekonania"¹⁷. Jego zdaniem Ja pełni centralną funkcję we wspomnianym systemie.

Reasumując: uważać należy, że struktura Ja rzeczywiście wyznacza postawy. Wynika to nie tylko z twierdzeń teorii J. Beykowskiego, ale ponadto z teorii dysonansu poznawczego L. Festingera. Jak wiemy, zakłada się tam, że przekonania dysonansowe obniżają samoocenę, w związku z tym Ja działa w taki sposób, że odrzuca przekonania, postawy niezgodne z już zaakceptowanymi.

6. Postawy a Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne

Z klasycznej teorii postaw wiadomo, że komponent emocjonalny jest jedną z ich składowych. Jak wyżej o tym wspomniałem - W. Łukaszewski¹⁸ uważa energetyczne funkcje postaw za wątpliwe, przypisując im raczej wyłącznic funkcje kierunkowe. Wydaje się, że nieporozumienie leży w tym, iż W. Łukaszewski słusznie odrzucając autonomię postaw w dalszym ciągu rozpatruje je jako struktury osobowościowe względnie niezależne /wbrew własnym intencjom/. W tej sprawie kapitalne znaczenie, moim zdaniem, posiada artykuł J. Reykowskiego¹⁹. Autor ten zastanawiając się nad tym, czy postawa jest odrębną strukturą, czy składnikiem systemu, opowiada się za drugim rozwiązaniem, a jednocześnie podkreśla, że "... emocje związane z obiektem postawy zmieniają się w zależności od tego, jak zmienia się aktualna relacja między podmiotem a przedmiotem, jak zmienia się stan podmiotu i stan przedmiotu"²⁰. Jest to wyraźna teza podkreślająca rolę emocji jako składnika postaw. Teza ta znajduje jeszcze inne uzasadnienie. W teorii osobowości przedstawionej przez J. Reykowskiego wyraźnie zaznaczono obustronne dialektyczne zależności między Siecią Poznawczą a Mechanizmami Popędowo-Emocjonalnymi. Jeśli więc nawet opowiemy się za poglądem, że jak chce W. Łukaszewski - postawy mają tendencję głównie kierunkową, to jednocześnie z teorii J. Reykowskiego wynika, że nie istnieje kie-

runkowość bez energetyczności, jak nie istnieje - zdaniem T. Tomaszewskiego schemat: Z-W, bez schematu: S-R / Z - sformułowane zadanie, W - wynik, S - sytuacja bodźcowa, R-reakcja/.

Po dokonaniu powyższych analiz można już przejść do tematu zasadniczego: określenie postaw w strukturze osobowości.

7. Miejsce postaw w teorii osobowości i czynności

Podtrzymując pogląd W. Łukaszewskiego, że postawy są "zewnątrznymi zachowaniami się uwarunkowanymi przez wiedzę o relacjach między człowiekiem i otoczeniem" - odrzucam jednocześnie, co już wyżej uzasadniłem, rozumienie postaw jako autonomicznej struktury osobowości. Stwierdzenie to nie oznacza, że postawy nie spełniają roli motywującej działanie²¹. Istota sprawy polega na tym, że to co nazywamy postawą, będąc uzależnione od wszystkich struktur osobowości, jest jakby ich "wypadkową"²². Pierwszym w literaturze, który pogląd ten podniósł, był S. Gerstman²³. Wyraża on sumaryczny pogląd, że "... rola postaw w strukturze osobowości jest znaczna"²⁴ oraz uwzględnia on sytuację przedmiotu co jest istotnie ważne z uwagi na teorię czynności T. Tomaszewskiego oraz trzy układy elementarne:

- a/funkcji poznawczej,
- b/funkcji emocjonalnej,
- c/wykonawczy.

Jest to ujęcie współczesne i odpowiadające treści artykułu J. Reykowskiego²⁵. Podejście to przyczynia się do zarysowania możliwości określenia postaw jako systemów programów czynności i programów działania.

Ujęcie takie pozwala interpretować pojęcie postawy w ramach:

- a/ teorii czynności T. Tomaszewskiego,
- b/ teorii osobowości J. Reykowskiego.

Przyjmijmy za punkt wyjścia podstawowe wnioski, które wynikły z dotychczasowych rozważań:

- a/ zachowaniowy charakter postaw,
- b/ ich uwarunkowania od Sieci Poznawczej,
- c/ ich uwarunkowania od Mechanizmów-Popędowo-Emocjonalnych,
- d/ podstawowe trzy komponenty struktury postawy lub trzy jej układy elementarne /Gerstman/;

- d-1/ funkcji poznawczej,
- d-2/ funkcji emocjonalnej,
- d-3/ funkcji wychowawczej.

Powstaje teraz pytanie, jaka koncepcja postaw wyjaśniająca osobowościowe funkcje postawy byłaby najbardziej odpowiednia do interpretacji tych założeń. W tej sprawie trzech znanych polskich psychologów, specjalistów od teorii osobowości, wysunęło ciekawą propozycję. Są to psychologowie: S.Gerstman, J.Reykowski i W.Łukaszewski. Jak pisze W.Łukaszewski²⁶: "W pracach tych autorów znajdują się uwagi wskazujące na możliwość zrozumienia postaw jako programów czynności, czy programów działania, mniej lub bardziej ogólnych". Jak widzieliśmy, zwłaszcza w koncepcji W.Łukaszewskiego i S.Gerstmana możliwość taka zarysowana jest najpełniej, gdyż autorzy konsekwentnie zdążają do uwypuklenia zachowaniowego aspektu postawy. Pomysł rozpatrywania postawy jako programu czynności wynika z przemyślenia teorii czynności T.Tomaszewskiego oraz daje się łatwo odnieść do teorii osobowości J.Reykowskiego. Ustalmy jednak znaczenie podstawowych terminów.

"Program" to opis czegoś. Program w nawiązaniu do czynności lub działania oznacza pewną formę opisu, czy działania. U T.Tomaszewskiego²⁷ znajdujemy następujące wyjaśnienie: "Antycypowana sytuacja końcowa jest c e l e m czynności, zaś antycypowana czynność, która ma do tego celu prowadzić, nazywana jest p r o g r a m e m". I dalej: "Jeśli w określonej sytuacji człowiek wytwarza sobie cel do osiągnięcia i program do wykonania, to możemy powiedzieć, że stawia sobie z a d a n i e, a sytuację, która ma ulec zmianie zgodnie z zadaniem, możemy nazwać s y t u a c j ą z a d a n i o w ą"²⁸. W związku z powyższym można sformułować następujący wniosek: Rozpatrywanie postawy jako programu czynności czy programu działania podkreśla fakt, że postawa funkcjonuje w sytuacjach zadaniowych, że jest elementem procesów regulacyjnych zdążających do modyfikacji otoczenia i jako taka posiada obok oczywistego komponentu behawioralnego - komponenty poznawczy i emocjonalny.

Należy jednak dokładniej wyjaśnić sens pojęcia "program". W cybernetyce rozważa się program jako zbiór informacji "... opisujących w sposób jednoznaczny i całkowity ciąg operacji, jakie należy wykonać, aby zaistniał pożądany proces lub aby zaistniał pożądany

wynik"²⁹.

Takie programy nazywamy algorytmami lub programami szczegółowymi. W sytuacjach zadaniowych społecznych częściej mamy do czynienia z programami bardziej zawodowymi, zawierającymi opis czynności, które prawdopodobnie doprowadzą do osiągnięcia wyniku. Wówczas opisy te nie są już algorytmami, ale heurystykami i odpowiednio programy takie określamy jako ogólne lub heurystyczne³⁰. Pozostaje raczej czymś pewnym, że jeśli rozpatrywać postawy jako programy czynności lub działań, to są one raczej programami ogólnymi /heurystycznymi/.

Rozpatrzmy zagadnienie bardziej szczegółowo. W.Łukaszewski³¹ przytacza następujący schemat z pracy T.Tomaszkiego:

c z y n n o ś ć

$$\frac{Z/S_1 - R_1, S_2 - R_2 \dots s_n - R_n}{W}$$

Schemat podkreśla, że czynności między Z a W, między sformułowaniem zadania i osiągnięciem wyniku końcowego, składają się z cyklu operacji prostych typu S-R. Tak jest przy czynnościach. A jak wygląda przy działaniach? Działanie to przetwarzanie, modyfikowanie otoczenia, celowe według pewnej wizji /świadomościowej/. Działania są ogólniejsze od czynności i zawierają je jako elementy składowe. Można to wyrazić za pomocą poniższego schematu przytoczonego przez W.Łukaszewskiego³²:

d z i a ł a n i e

$$\frac{WC \ Z_1 / S_1 - R_1 / \dots / S_N - R_N / W_1 \dots Z_N / S_1 - R_1 / \dots / S_N - S_R / W_N}{RD}$$

C z y n n o ś ć

- Symbole: WC - wizja celu, jaki ma być osiągnięty,
- RD - rezultat działania,
- Z - przedstawienie cząstkowego wyniku,
- W - wynik danej czynności,

S - bodziec,

R - reakcja.

Widzimy więc, że c z y n n o ś ć "dzieje" się w przestrzeni między Z-W: opisana jest na bodźcach i reakcjach, a d z i a ł a - n i e "dzieje" się w przestrzeni między WC i RD i opisane jest na zadaniach i ich wynikach. Traktując, zgodnie z tu reprezentowanymi poglądami, postawy jako programy /algorytmy lub heurystyki/ czynności lub działań można zapytać g d z i e w p r e d s t a w i o - n y c h w y ż e j s c h e m a t a c h p r o c e s ó w o s o b o w o ś c i o w y c h m i e ś c i s i e p o s t a w a ?

Otóż program to:

- a/ opis kolejności w jakiej winny być wykonywane czynności składowe,
- b/ opis sposobu w jaki winny być wykonywane³³.

Zgodnie z tym ujęciem postawa nie jest po prostu sumą czynności lub działań, ale funkcją na nich opisaną. Oznacza to, że jeśli ktoś p o - s i a d a p o s t a w ę w o b e c j a k i e g o ś o b i e k t u , , d a n e g o w s y t u a c j i /S/, t o t y m s a m y m s y t u a c j ę /S/ o k r e ś l a j a k o z a d a - n i o w ą /Z/, a w i ę c u r u c h a m i a c i ą g c z y n - n o ś c i w o k r e ś l o n e j k o l e j n o ś c i i r e a - l i z u j e j e w o k r e ś l o n y s p o s ó b t a k , z e d o p r o w a d z a d o n o w e j s y t u a c j i , k t ó r ą o k r e ś l a m y j a k o /W/.

Widzimy więc, że ujęcie postawy jako programu w ramach teorii czynności T.Tomaszewskiego implikuje sytuacyjne podejście do postaw. Jest to podejście zgodne z wynikami badań M.Rokeach, który /cyt. za Matuszewicz, 1975 s.244/ wykazał, że nie same postawy wobec obiektów, ale w połączeniu z postawami wobec sytuacji, w których znajdują się te obiekty, modyfikują zachowanie.

W związku z tym wprowadza wzór:

$$Z_{OS} = f(P_O, P_S)$$

gdzie: Z_{OS} - zachowanie wobec obiektu O w sytuacji S;
 P_O - postawa wobec obiektu O;
 P_S - postawa wobec sytuacji S.

Z dotychczasowego ujęcia widać więc, że postawa to nie jakaś tam nieokreślona bliżej gotowość do działania, ale określony program /najczęściej heurystyka/ zawierający:

- a/ opis kolejności czynności,
- b/ opis sposobu ich wykonania.

Elementy /a/ i /b/ odnoszą się zawsze do pewnych sytuacji.

W jaki sposób można teraz powiązać koncepcję postawy jako program czynności lub program działania według T.Tomaszewskiego, z teorią osobowości J.Reykowskiego. Należy w związku z tym ukazać uzależnienie postaw do struktur osobowościowych: Sieci Poznawczej i Mechanizmów Popędowo-Emocjonalnych reprezentowanych łącznie przez zmienną O.

Należy zatem uzupełnić dwa wyżej podane schematy o zmienną O. Otrzymujemy więc:

1/

c z y n n o ś ć

$Z/S_1 - O - R_1, S_2 - O - R_2 \dots S_n - O - R_n/W$

2/

d z i a ł a n i e

$WC Z_1/S_1-O-R_1/ \dots /S_N-O-R_N/W \dots Z_N/S_1-O-R_1/ \dots /S_N-O-R_N/W_N RD$

---

c z y n n o ś ć

Jednocześnie zakładamy zależności:

- 1/ $O = f(SP) = f(SO, SW, Ja)$
- 2/ $O = f(MP - E)$
- 3/ $O = f(SP, MP - E)$

gdzie:

SP - Sieć Poznawcza; SO - Sieć Operacyjna;
SW - Sieć Wartości; MP-E - Mechanizmy Popędowo-
-Emocjonalne

Dopiero dołączenie tych zależności pozwala na ujęcie postawy jako programu czynności lub działań. Tym samym postawa to zadanie-

we przekształcenie sytuacji w program czynności lub działań, wyznaczony przez struktury osobowościowe /SP i MP-E/ w zmiennych warunkach sytuacyjnych. Tak zwana gotowość do stałego reagowania lub "ustosunkowania" polega na ciągłości kierunku strukturalizacji i restrukturalizacji zmiennych warunków otoczenia danych w sytuacjach.

Powyższe określenie można za eksplikację pojęcia postawy wychodzącą od teorii T.Tomaszewskiego i J.Reykowskiego. Tym samym znaleziono odpowiedź na pytanie dotyczące funkcjonowania postawy w ramach struktury osobowościowej, tzn. określono jej funkcje poznawczo-regulacyjne. W części drugiej niniejszego artykułu dokonana zostanie próba interpretacji postaw wobec obronności kraju /postaw obronnych/ na gruncie teorii czynności T.Tomaszewskiego i teorii osobowości J.Reykowskiego.

Postawy obronne traktuję jako zasadniczy rodzaj ogólniejszej klasy postaw patriotyczno-obronnych. J.Bogusz i Z.Kosyrz³⁴ wyróżniają następujące typy postaw patriotyczno-obronnych:

- a/ stosunek do bezpieczeństwa ludowej ojczyzny,
- b/ postawa społecznej dyscypliny i gospodarności złożona z postaw szczegółowych:
  - b-1/ postawy poszanowania społecznej własności,
  - b-2/ postawy obrony dóbr zwłaszcza w okresie działań militarnych,
  - b-3/ postawy podporządkowania się jednostki generalnym celom działania militarnego,
  - b-4/ postawy dokładnego wypełnienia zadań militarnych przez jednostkę,
- c/ postawa odwagi i dzielności życiowej,
- d/ postawa wobec społecznych rodowodów odwagi i bohaterstwa.

Klasyfikacja ta może być przedmiotem analiz i dyskusji, co w tym artykule pomijam. Trzeba podkreślić, iż cytowani autorzy słusznie ukazali dużą złożoność ogólnej postawy obronno-patriotycznej. Z przedstawionego ujęcia wynika, że postawy obronno-patriotyczne mają pewną specyficzną właściwość: jak każde z innych postaw odnoszą się do przedmiotu

zewnątrznego, ale w tym przypadku istnieje powiązanie z Ja, postawy te uwypuklają czynnik podmiotowy.

W dalszym ciągu zajmować się będą wyłącznie postawami obronnymi. Zakładam, że postawy obronne /ściślej: postawy wobec obronności kraju/ są rodzajem ogólnych postaw patriotyczno-obronnych. Następne założenie mówi o tym, że postawy obronne tworzą pewną grupę postaw odnoszących się do określonej liczby przedmiotów. Wyróżniam następujące rodzaje postaw obronnych:

- a/ wobec służby wojskowej,
- b/ wobec służby w oddziałach obrony cywilnej kraju,
- c/ wobec dalszego umacniania obronności PRL,
- d/ wobec szkolenia młodzieży z przysposobienia obronnego w szkołach wszystkich typów,
- e/ wobec szkolenia młodzieży z przysposobienia obronnego na specjalnych obozach.

Podział ten dalej można rozwijać przez jego uszczegółowienie. Zauważmy, że np. postawę/d/ można rozbić na następujące postawy składowe:

- d-1/ postawa wobec przedmiotu przysposobienia obronnego,
- d-2/ postawa wobec nauczycieli realizujących przedmiot przysposobienia obronnego.

Zaproponowany podział oddaje więc istotę zakresu ustosunkowań i w razie potrzeby umożliwia jego dalsze modyfikacje.

8. Postawy obronne jako programy czynności i działań

W punkcie tym dokonam próby interpretacji postaw obronnych na gruncie teorii czynności T.Tomaszewskiego i teorii osobowości J.Reykowskiego. W związku z tym przyjmuję tezę, że postawy należy rozważać jako programy czynności lub działań. Przyjmując powyższe założenie stwierdzam, że postawy obronne:

- a/ mają charakter zadaniowy,
- b/ określają algorytmy lub heurystyki przekształcające sytuację wyjściową ujętą jako zadanie w sytuację końcową z przewidywanym wynikiem i faktycznym rezultatem,
- c/ stanowią regulację, tzn.:
  - c-1/ wprowadzają strukturalizację sytuacji,
  - c-2/ określają restrukturalizację sytuacji,

d/ określane są przez sytuację bodźcową i warunki wewnętrzne /O/,
na które składają się: sieć Poznawcza i jej podstruktury oraz
Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne.

Z podanych twierdzeń wynika, że postawy obronne nie są jakąś nieokre-
śloną gotowością do ekspresji obronności, ale programem czynności/ich
kolejnością i rodzajem/ mających na celu świadome oddziaływanie na
otoczenie i siebie w taki sposób, by zrealizowane zostały określone
zadania lub ich sekwencje /działania/, które mają na celu wzrost pozio-
mu obronności kraju. Poziom ten jest zarówno funkcją pewnych stanów
w otoczeniu zewnętrznym /ład, porządek, organizacja służb militarnych/,
a także stanów wewnętrznych /przekonania, uczucia, odpowiedni poziom
wiedzy/. Możemy więc powiedzieć, że postawy obronne rozumiane jako
programy czynności lub zadań realizują się w dwóch planach:

- a/ eksterioryzującym /wprowadzenie zmian w otoczeniu/;
- b/ interioryzującym /wprowadzenie zmian do własnej osobowości/.

Siła postaw obronnych zależy od wielu czynników. Jednym z nich jest
w i e d z a z w i ą z a n a z o b r o n n o ś c i ą
i jej wszystkimi uwarunkowaniami /Sieć Operacyjna/. Wiedza umożliwia
znalezienie w różnych sytuacjach życia ich kontekstu, aspektu obronno-
go. Można bez przesady powiedzieć, że chyba większość sytuacji ży-
ciowych zawiera taki kontekst. Tymczasem ludzie najczęściej charakte-
ryzują się tu wiedzą s e l e k t y w n ą , związaną z pewnymi
stereotypami myślowymi. Najczęściej kontekst obrony widoczny jest wów-
czas, gdy sytuacja zawiera elementy obecnego zagrożenia. Tymczasem
do kontekstu obronnego wielu sytuacji należą takie zjawiska, jak: nie-
dostateczna dbałość o mienie publiczne, lekceważący stosunek do pra-
cy, dławienie kraju strajkami w imię jego rozwoju /np. lata 1980/81/,
uciekanie od obowiązku służby wojskowej, lekceważenie przysposobie-
nia obronnego w szkole czy zakładzie pracy oraz odwrotności tych zja-
wisk.

Jeśli ktoś te i inne konteksty w codziennych sytuacjach dostrzega po-
wiemy, że prezentuje wiedzę ekstensywną.

Selektywność i ekstensywność wiedzy związanej z obronnością, można
potraktować jako w y m i a r /dymensję/ Sieci Operacyjnej. Wymiar
ten decyduje o kształtowaniu postaw obronnych rozumianych jako pro-
gramy czynności lub działań. Można powiedzieć, że jednostka o selek-
tywnej wiedzy w zakresie obronności w przeciwieństwie do jednostki

o wiedzy ekstensywnej, cechować się będzie:

- a/ uboższym programem czynności lub działań,
- b/ dużym stopniem nieuporządkowania /kolejności/ czynności,
- c/ dużą nieokreślonością rodzaju tych czynności.

Innymi słowy: postawy obronne jednostki o wiedzy obronnej selektywnej będą programami czynności cząstkowymi i niejasnymi /co najwyżej będą to heurystyki/, a postawy obronne jednostki o ekstensywnej wiedzy obronnej będą programami czynności i działań uporządkowanymi i jasno sprecyzowanymi /zbliżone będą do algorytmów/. Sieć Operacyjna decyduje więc nie tylko o zakresie, ale i sile postaw obronnych, gdyż przekonanie o słuszności postawy wzmacnia zaangażowanie emocjonalne tą postawą. Zwróćmy obecnie uwagę na znaczenie innego czynnika związanego ze zmienną O. Są nim Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne, które traktować można jako wyznaczniki procesu energetycznego programu czynności związanych z postawą obronną. /Sieć Operacyjna - analogicznie - może być potraktowana jako wyznacznik procesu informacyjnego programu czynności/. W tym zakresie można określić wymiar działania procesu energetycznego określony na skali, której wartości graniczne rozciągają się od **a d y n a m i c z n o ś c i** do **d y n a m i c z n o ś c i**. Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne określają więc stopień zaangażowania emocjonalnego postawą obronną. Są bezpośrednim wyznacznikiem jej siły. Stają się elementem regulacji otoczenia i siebie przez postawę. Bez dynamiczności nie może być mowy o pełnej strukturze strukturalizacji i restrukturalizacji sytuacji nawet wówczas, gdyby Sieć Operacyjna cechowała się ekstensywnością.

Czynnikiem integrującym ekstensywność i dynamiczność programu czynności i działań obronnych jest Ja. Wynika to jasno z teorii J.Reykowskiego i poprzednio przytoczonych tez /np. wiążących się z teorią dysonansu poznawczego L.Festingera/. Dlatego też można postawić hipotezę, że elementem postawy obronnej jest postawa wobec siebie, a zwłaszcza wobec rozwoju, na co zresztą słusznie zwracają uwagę cytowani już J.Bogusz i Z.Kosyrz³⁵.

Bardzo istotnym regulatorem postawy obronnej, a więc wyznacznikiem programu czynności i działań obronnych jest Sieć Wartości.

Z uwagi na wyróżnioną rolę tej struktury w kształtowaniu postaw³⁶ zagadnienie to omawiam w odrębnym punkcie.

9. Wartości jako wyznacznik postaw obronnych

Sieć Wartości zawiera nie tylko wartości, ale również heurystyki /gdyż nie są to algorytmy/ wartościowania i oceniania. Wartość traktujemy jako przedmiot /w szerokim rozumieniu tego słowa, a więc i pewne przekonania, cechy osobowości, itp/ spełniający funkcje standardu regulacji /Matuszewicz , 1975, Łukaszewski 1974/. Wynika z tego, że wartością nie jest przedmiot sam w sobie, ale z uwagi na przypisywane mu przez podmiot **z n a c z e n i e**.

W a r t o ś ć t o p r z e d m i o t z n a c z ą c y. Takie rozumienie pojęcia wartości odpowiada **a k t y w n e j r o l i p o d m i o t u** w teorii czynności T.Tomaszewskiego. Zdaniem Cz.Matuszewicza³⁷ tak rozumiane pojęcie wartości wiąże się z tym wymiarem funkcjonowania świadomości, który autor określa mianem **d y - m e n s j i w a ż n o ś c i**. W tym wymiarze przedmioty i zjawiska zostają odzwierciedlone jako mniej lub bardziej ważne dla przedmiotu, ale nie jako mniej lub bardziej **r z e c z y w i s t e**, czy **p r a w d z i w e**. Słusznie więc J.Reykowski uważa, że Sieć Wartości, to nie tzw. discriminanda - wiedza obiektywna, ale preferenda, czyli rodzaj subiektywnej i intersubiektywnej wiedzy o tym, co jest ważne dla podmiotu /subiektywne/ lub dla niego i innych jednostek w danym kręgu społeczno-kulturalnym /intersubiektywność/.

Sieć Wartości decyduje przede wszystkim o **s t r u k t u - r a l i z a c j i s y t u a c j i i j e j t r a n s f o r - m a c j i w s y t u a c j ę z a d a n i o w ą**. Od niej głównie zależy określenie **S_{T_k} /sytuacji końcowej przewidywanego wyniku/**, gdyż działa jako **filtr**, który z potoku bodźców wybiera niektóre, te ważne. Przebieg tego procesu jest nader złożony, ale pamiętać trzeba, że zależy nie tylko od pojedynczych wartości, co od całego systemu wartości. System wartości, to nie tylko hierarchia wartości, gdyż są różne rodzaje hierarchii. System wartości to również znaczenie denotacyjne i konotacyjne wartości, heurystyki wartościowania i oceniania. System wartości jako **filtr** napływających do organizmu bodźców jest organizatorem zarówno procesu energetycznego jak i informacyjnego. Wpływając na proces informacyjny i energetyczny regulacji czynności i działań mających na celu przekształcenie środowiska zewnętrznego i wewnętrznego - system wartości wpływa na postawy jako programy

czynność i działań. W tym miejscu pragnę zaznaczyć, że czynność nie musi zawierać tylko działań zewnętrznych. Czynnością nazywamy również reakcje symboliczne, myślowe, które wiążą się z uzyskaniem np. wyniku, którego istota polega na dojściu do pewnego przekonania. Akt ustosunkowania jest również czynnością³⁸, a więc postawy rozumiane jako program mogą być heurystykami działań symbolicznych i myślowych. Wracając do postaw obronnych - nie jest bowiem prawdą, że jeśli jednostka jakąś z tych postaw pierwotnie na skali szacowała przypisując jej wielkość i - tej pozycji, a po pewnej restrukturalizacji sytuacji, w której dany był obiekt postawy, szacują ją na k-tej pozycji, to nie wykonała żadnych czynności. Prawdopodobnie nigdy się dokładnie nie dowiemy ile w związku z tym zaszło wewnętrznych reakcji poznawczo-emocjonalnych.

Podkreślając rolę Sieci Wartości w kształtowaniu postaw musimy dostrzec wielką rolę pewnych wartości w kształtowaniu postaw obronnych. Są to wartości wymienione we wzorze osobowym człowieka socjalizmu³⁹. Wartości te dzieli się na trzy grupy:

- a/ wartości budowniczego socjalizmu /wartości: patriotyzm, internacjonalizm, wrażliwość na krzywdę społeczną, postępowość, itp./;
- b/ wartości tradycyjnie pojmowanego "dobrego człowieka".
/wartości: poczucie godności, życzliwość, bezinteresowność, sprawiedliwość, itp./.
- c/ wartości "dobrego producenta"
/wartości: pracy, troski o mienie społeczne, dyscyplina, poszerzanie wiedzy zawodowej/.

Widzimy więc, że postaw obronnych nie można podporządkować tylko wartości patriotyzmu, chociaż odgrywa ona zapewne rolę najważniejszą. Trzeba umieścić w kontekście oddziaływań szereg innych warunków wchodzących w skład wzoru osobowego człowieka socjalizmu.

W chwili obecnej nie posiadamy jeszcze badań empirycznych, które ukazywałyby w jaki sposób i w jakim stopniu wartości wiążą postawy obronne. Badania takie byłyby z pewnością interesujące i niezbędne do przemyślanego kształtowania postaw obronnych.

Wnioski

1. Teoretyczna analiza postaw obronnych na obecnym etapie rozwoju wiedzy psychologicznej wymaga wstępnych ustaleń teoretycznych, integrujących koncepcje psychologii postaw z koncepcjami psychologii osobowości.
2. Wydaje się, iż największe możliwości tkwią w opracowaniu podstawy teoretycznej dla analizy postaw, powstałej przez integrowanie teorii czynności T.Tomaszewskiego i teorii osobowości J.Reykowskiego.
3. W wyniku ukonstytuowania takiej bazy teoretycznej uzasadniono, że postawę należy definiować nie w kategoriach pojęciowych gotowości do działania, ale programu czynności, działań. Rozwinięto w związku z tym sugestie przedstawione przez S.Gerstmana, J.Reykowskiego i W.Łukaszewskiego.
4. Postawa rozumiana jako program czynności zdefiniowana jest jako heurystyka czynności uwarunkowanych głównie przez Sieć Poznawczą i Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne oraz zmienne warunki zewnętrzne dane w sytuacjach. Stałość postawy zachowują tendencje kierunkowe Sieci Poznawczej.
5. Tak określona postawa pełni funkcje regulacyjne typu:
  - a/ eksterioryzującego,
  - b/ interioryzującego.
6. Zdefiniowanie postawy jako programu czynności nie oznacza, że postawa wyrażać się musi w reakcjach zewnętrznych - może się wyrażać również w reakcjach wewnętrznych stanowiąc działanie regulacyjne typu interioryzującego.
7. Postawy obronne są elementem postaw ogólniejszych: patriotyczno-obronnych.
8. Postawy obronne uwarunkowane są przez Sieć Poznawczą i Mechanizmy Popędowo-Emocjonalne.

Wykorzystując ustalenia teoretyczne zawarte w pierwszej części opracowania, przedstawiono koncepcję teoretyczną postaw obronnych. Opierając się na koncepcjach T.Tomaszewskiego, J.Rejkowskiego i W.Łukaszewskiego wykazano celowość rozpatrywania postaw obronnych w kategoriach pojęciowych programu czynności lub działania. Postawy obronne tym sposobem potraktowane zostały jako heurystyki o znaczeniu regulacyjnym, wprowadzającym zmiany w środowisku zewnętrznym zależnie od zmiennych warunków sytuacyjnych, ale cechujące się stałością w związku z kierunkowymi funkcjami Sieci Późnawczej. Postawy jako programy czynności nie muszą oznaczać reakcji zewnętrznych, mogą to być czynności symboliczne, myślowe, a więc wewnętrzne. Należą do nich np. restrukturalizacja poglądów i przekonań wobec sytuacji stanowiących przedmiot postaw obronnych lub konsolidacja i wzmocnienie tych postaw niezależnie od zewnętrznego systemu kar i nagród - czyli ich internalizacja. Można przypuszczać, że dokonane analizy teoretyczne okażą się w jakimś stopniu przydatne do interpretacji wyników badań empirycznych nad postawami młodzieży wobec obronności kraju.

PRZYPISY

- ¹ H.Muszyński, *Zarys teorii wychowania*, Warszawa 1978
- ² J.Bogusz, Z.Kosyrz, *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych*, Warszawa 1979
- ³ E.Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1978; B.Zawadzki, *Wstęp do teorii osobowości*, Warszawa 1970
- ⁴ Cyt. za: N.Marody, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa 1976
- ⁵ W.Łukaszewski, *Osobowość: Struktura i funkcjonowanie*, Warszawa 1974
- ⁶ *Ibidem*, s.191
- ⁷ *Ibidem*, ss.190-191
- ⁸ *Ibidem*, s.191

- ⁹ Ibidem
- ¹⁰ Ibidem, s.192
- ¹¹ J.Reykowski, G.Kochańska, Szkice z teorii osobowości, Warszawa 1980
- ¹² J.Kozielecki, Czynności myślenia, W: Psychologia, red. T.Tomaszewski Warszawa 1978 s.358
- ¹³ M.Lewicka, Niektóre ogólne wyznaczniki tolerancji na niezgodność poznawczą, Przegląd Psychologiczny 1975 nr 3 ss.371-400
- ¹⁴ Ibidem, ss.371-372
- ¹⁵ T.M.Newcomb, R.H.Turner, P.E.Conrerse, Psychologia społeczna, Warszawa 1970
- ¹⁶ M.M.iztał, Problematyka wartości w socjologii, Warszawa 1980
- ¹⁷ Cyt. za: Cz.Matuszewicz, Psychologia wartości, Warszawa 1975
- ¹⁸ W.Łukaszewski, Osobowość...op.cit.
- ¹⁹ J.Reykowski, Oddziaływanie informacyjne a postawy, W: Kształtowanie motywacji i postaw, red. Cz.Czapów, Warszawa 1976, ss.361-375
- ²⁰ Ibidem, s.362
- ²¹ T.Mądrzycki, Postawy a działanie, Przegląd Psychologiczny 1978 nr 1 ss. 19-32
- ²² J.Reykowski, Oddziaływanie...,op.cit.
- ²³ S.Gerstman, Osobowość. Wybrane zagadnienia psychologiczne, Warszawa 1970
- ²⁴ Ibidem, s.88
- ²⁵ J.Reykowski, Oddziaływanie...,op.cit.
- ²⁶ W.Łukaszewski, Osobowość...,op.cit. s.194
- ²⁷ T.Tomaszewski /red./, Psychologia, Warszawa 1978
- ²⁸ Ibidem, s.504
- ²⁹ W.Łukaszewski, Osobowość...,op.cit. s.194
- ³⁰ Ibidem, s. 194

- ³¹ Ibidem, s.195
³² Ibidem, s.197
³³ Ibidem, s.198
³⁴ J.Bogusz, Z.Kosyrz, Kształtowanie...,op.cit.
³⁵ Ibidem
³⁶ J.Reykowski, G.Kochańska, Szkice...,op.cit.
³⁷ Cz.Matuszewicz, Psychologia...,op.cit. s.229
³⁸ J. Reykowski, Oddziaływanie...,op.cit.
³⁹ H.Jankowski /red./, Etyka, Warszawa 1974

BIBLIOGRAFIA

1. Aronson E., Człowiek istota społeczna, Warszawa 1978
2. Bogusz J., Kosyrz Z., Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych, Warszawa 1979
3. Gerstman S., Osobowość. Wybrane zagadnienie psychologiczne, Warszawa 1970
4. Jankowski H. /red./ Etyka, Warszawa 1974
5. Koziński J., Czynności myślenia, W: Psychologia, red. T.Tomaszewski, Warszawa 1978 ss.351-410
6. Lewicka M., Niektóre ogólne wyznaczniki tolerancji na niezgodność poznawczą, Przegląd Psychologiczny 1975 nr 3 ss. 371-400
7. Łukaszewski W., Osobowość: struktura i funkcjonowanie, Warszawa 1974
8. Marody M., Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy, Warszawa 1976
9. Matuszewicz Cz., Psychologia wartości, Warszawa 1975
10. Mądrzycki T., Postawy a działanie, Przegląd Psychologiczny 1978 nr 1 ss. 19-32
11. Misztal M., Problematyka wartości w socjologii, Warszawa 1980
12. Muszyński H., Zarys teorii wychowania, Warszawa 1978

13. Newcomb T.M., Turner R.H., Converse P.E., Psychologia społeczna
Warszawa 1970
14. Reykowski J., Oddziaływanie informacyjne a postawy W: Kształtowanie motywacji i postaw, red. Cz.Czapów, Warszawa 1976
ss.361-375
15. Reykowski J., Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności człowieka, W: Psychologia, red. T.Tomaszewski,
Warszawa 1978 ss.762-825
16. Reykowski J., Kochańska G., Szkice z teorii osobowości, Warszawa 1980
17. Tomaszewski T., /red./, Psychologia, Warszawa 1978
18. Zawadzki B., Wstęp do teorii osobowości, Warszawa 1970
19. Żygulski K., Wartości i wzory kultury, Warszawa 1975

DEFENSIVE ATTITUDES IN THE LIGHT OF THE THEORY OF
FUNCTION AND PERSONALITY - A THEORETICAL ANALYSIS

Summary

Basing on the ideas of T. Tomaszewski, R. Reykowski and W. Lukaszewski, the article proves the purposefulness of considering defensive attitudes in categories of the program of function or activity. Defensive attitudes are thus regarded as heuristics of regulating denotation.

ПОДХОД К ОБОРОНЕ В СВЕТЕ ТЕОРИИ ДЕЙСТВИЯ И ЛИЧНОСТИ - ТЕОРЕТИ-
ЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме

В статье доказано целесообразность рассматривания подхода к обороне в категориях программы действия или деятельности, опираясь на концепции Т. Томашевского, И. Рейковского и В. Лукашевского. Подход к обороне представлен как разные положения о регулятивном значении.